

Algemene handleiding voor docenten ter ondersteuning van het gebruik van de lespakketten van DSiN

Arts-based Research -
Creatieve
Onderzoeksmethoden

Autisme

Communicatie en zintuigen

De bionische mens: mens en
technologie: handig, normaler,
volmaakt?

Disability Studies & Cultural
Analysis

Diversiteitsbeleid, arbeid en
inclusie

Hulpmiddelen, de visibiliteit
ervan en inclusie

Participatieve
onderzoeksmethoden

Quality of life - Family quality of
life

Quality of life - Quality of dying

Universal Design for Learning

Drs. K.E. van den Bosch
Drs. S.A.A. Sergeant

2016

Stichting Disability Studies in Nederland
Leerstoel Disability Studies, Vrije Universiteit Amsterdam

Inhoudsopgave

	Pagina
Voorwoord	4
1. Inleiding	5
1.1 Disability Studies	5
1.2 Thema's, lespakketten, lessen, materialen	7
1.3 Over de bomen	9
1.4 Ontwikkeling van de lespakketten: organische groei en samenwerking	10
1.4.1 Inbreng van mensen met een beperking	10
1.4.2 Meedenken?	10
1.5 Opbouw van deze handleiding	11
2. Achterliggende uitgangspunten en methoden	12
2.1 Universal Design for Learning	12
2.2 Diversiteit, inclusie en participatie	14
2.3 Participatieve onderwijsontwikkeling	15
3. Toepassing van een lespakket in het onderwijs	17
3.1 Houding van de docent	17
3.2 Voorbereiding door de docent	18
3.3 Samenwerken met een ervaringsdeskundige	20
3.4 Werken met het bestaande lespakket	21
3.5 Aanpassen van het lespakket	21
3.6 Je eigen lespakket ontwerpen	21
3.6.1 Onderwerp	22
3.6.2 Leerdoelen	22
3.6.3 Planning en structuur	22
3.6.4 Werkvormen	23
3.6.5 Materialen	24
3.6.6 Voortgang, tussenproduct, eindproduct	25
3.6.7 Toetsing of beoordeling	25
3.6.8 Evaluatie van een lespakket	25
4. Tools, checklists en 'How-to'-handleidingen	27
4.1 Hoe van een prezi een pdf maken?	28
Referenties	29

Voorwoord

Voor je ligt de algemene handleiding bij de lespakketten van Disability Studies in Nederland (DSiN). Deze handleiding is bedoeld voor iedereen die met één of meerdere lespakketten wil gaan werken. In deze handleiding vind je een algemene uitleg van en toelichting bij het les- en studiemateriaal (thema's, lespakketten, materialen etc.). Daarnaast worden er thema-handleidingen ontwikkeld: handleidingen die bij de thematische lespakketten afzonderlijk horen.

Elk lespakket van DSiN is geschreven vanuit de overtuiging dat mensen per definitie anders zijn en dus ook anders leren. De pakketten zijn ontwikkeld vanuit de 'Universal Design for Learning'-insteek die ruimte laat aan diverse leerstijlen en een multisensoriële aanpak kent. Elk pakket bevat een combinatie van taal- en beeldmateriaal, en biedt voldoende ruimte voor aanpassingen aan de eigen stijl van de docent en de mogelijkheden en interesses van het publiek.

De lespakketten worden gaandeweg uitgebreid en aangepast.

Wij hopen met onze transparante open aanpak te leren en te inspireren.

Succes en plezier gewenst!

Karin van den Bosch en Sofie Sergeant

1. Inleiding

Deze handleiding is bedoeld ter ondersteuning van docenten bij het gebruik van de lespakketten.

De lespakketten zijn ontwikkeld om docenten van allerlei opleidingen, zoals middelbare scholen, het beroepsonderwijs (MBO en HBO) en wetenschappelijk onderwijs te inspireren en materiaal aan te reiken voor het verzorgen van een les over een disability studies onderwerp. Docenten kunnen hierbij gebruik maken van de door ons ontwikkelde lespakketten. Afhankelijk van de behoefte van de docent kan een lespakket dienen als kant-en-klare les of slechts ter inspiratie voor het ontwikkelen van een eigen les vanuit een disability studies invalshoek en werkwijze.

De lespakketten worden aangeboden door Disability Studies in Nederland. Disability Studies in Nederland (DSiN) is een stichting die in 2009 is opgericht om in Nederland het vakgebied disability studies te vestigen.

DSiN stimuleert onderzoek en onderwijs op het gebied van disability studies. Door het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis wil DSiN werken aan sociale verandering en bijdragen aan participatie en inclusie van mensen met beperkingen.

1.1 Disability Studies*

In dit hoofdstuk beschrijven we wat Disability Studies is. De tekst van dit hoofdstuk is deels afkomstig uit het hoofdstuk "Disability Studies (hoofdstuk 2.1) van het lespakket "Meer dan handig: een andere kijk op de rol van hulpmiddelen in het leven van gebruikers" door Sander Hilberink en Mieke Cardol van het Lectoraat Disability Studies – Diversiteit in Participatie, Kenniscentrum Zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam (2016, p. 8-9).

'Human reality is messy and ambiguous' (Bauman, 1993)

'Ervaringsverhalen bieden inspiratie en troost. Ze wijzen ook de weg naar de vakkennis en vaardigheden om met beperkingen een goed leven te leiden.' (van Tilburg, 2014)

Het Sociaal Cultureel Planbureau berekende in 2012 dat bijna vier miljoen mensen leven met een lichamelijke beperking, dat wil zeggen, zij hebben moeite met bewegen, zien of horen. Ruim 2 miljoen hiervan heeft een matige of ernstige lichamelijke beperking. Naar schatting hebben in Nederland 110.000 personen en lichte verstandelijke beperking en 60.000 een ernstige verstandelijke beperking (Woittiez et al., 2012). Daarbij heeft ongeveer 20% van de bevolking een partner, ouder, broer of zus, vriend(in) of kennis met een beperking en ervaart daarom ook wat het betekent om te leven met een beperking in onze samenleving (Hoppe, Schippers & Kool, 2011). Dat zijn geen geringe aantallen.

Disability Studies (DS) onderzoekt hoe mensen met uiteenlopende beperkingen leven, hoe er naar hen wordt gekeken en wat consequenties van opvattingen zijn. Het vakgebied DS werd voor het eerst in Groot Brittannië en de Verenigde Staten ontwikkeld. Het ontstond niet vanuit de academische wereld, maar als kritisch geluid van mensen met een handicap op heersende praktijken. DS is een kritisch perspectief op hoe disability wordt weergegeven en gedefinieerd in onze samenleving.

We spreken van **studies**, meervoud, omdat er gebruik wordt gemaakt van kennis uit verschillende vakgebieden, onder andere geschiedenis, sociologie, rechten, geneeskunde, psychologie en ook de kunsten. Dat is belangrijk, omdat interdisciplinair werken helpt de wereld van leven met een beperking beter te begrijpen.

DS ondersteunt het streven naar volwaardig burgerschap van de persoon met een beperking en heeft een emancipatoir karakter. Het leven met een beperking staat centraal in alle domeinen die voor mensen van belang zijn (sociaal, economisch, politiek, juridisch en cultureel). Kenmerkend voor DS is tevens de aandacht voor hoe mensen zelf hun identiteit en sociaal-culturele positie definiëren.

De manier om functiebeperkingen en ervaringen van mensen met beperkingen te beschrijven en begrijpen is onderhevig aan trends in de tijd (Hoppe, Schippers & Kool, 2011). Vanuit welk perspectief er wordt gekeken heeft gevolgen voor de rechten, kansen en ruimte voor mensen met beperkingen in de samenleving en in de zorg. De manier waarop professionals in de zorg bijvoorbeeld kijken naar mensen met beperkingen en hun ervaringen is van invloed op attitude, werkwijze en verwachtingen in de behandeling of begeleiding (Cardol, 2013).

In een medisch model voor de beperkingen vooral geduid als individuele problemen die door fysieke, mentale of psychische stoornissen worden veroorzaakt. Om problemen te verhelpen, moet er iets veranderen aan het individu, dat probleemhouder is. De norm 'wat is normaal' wordt vanuit een medisch model niet ter discussie gesteld.

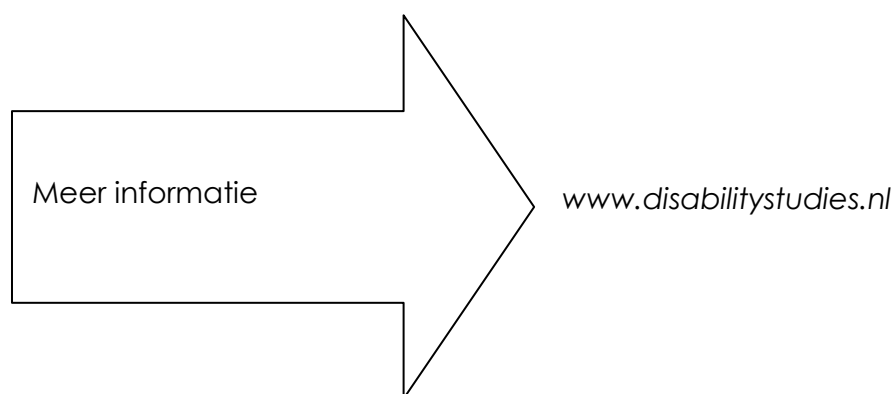
Aan de andere kant van het continuüm is het sociaal-culturele model. Het anders kijken door DS heeft primair te maken met het wegbewegen van het medische model naar een sociaal-cultureel model van disability. Disability in een dergelijk model moet worden begrepen als een sociale constructie voortkomend uit interacties tussen het individu, zijn/haar lichaam en de samenleving. Daarbij zijn vooral de persoonlijke ervaringen en verhalen een belangrijk uitgangspunt. Het universele kan niet zonder het particulieren.

DS bestudeert handicaps als complex en dynamisch sociaal verschijnsel. Uitgangspunt is dat disability geen kenmerk of eigenschap van een persoon is, maar wordt geconstrueerd in sociale praktijken, en voortkomt uit de interactie tussen individu, lichaam en samenleving (Shakespeare, 2010).

Disability studies kenmerkt zich door:

- Een contextuele benadering: er is oog voor de context waarin iemand met een beperking leeft en de interactie tussen persoon, beperking en context;
- Een interdisciplinaire aanpak;
- Een cross-disability perspectief, waarbij het accent niet op een specifieke beperking ligt, maar op principes die voor iedereen van belang zijn;
- Een onderzoek en ontwikkelingstraditie waarbij mensen met een beperking en/of hun organisaties zoveel mogelijk betrokken zijn in verschillende rollen. Dit alles volgens het principe: "Nothing about us, without us";
- Het optimaal benutten van ervaringskennis, naast praktijk- en wetenschappelijke kennis.

Deze uitgangspunten zijn uiteraard ook gehanteerd bij het ontwikkelen van de thema's en lespakketten.

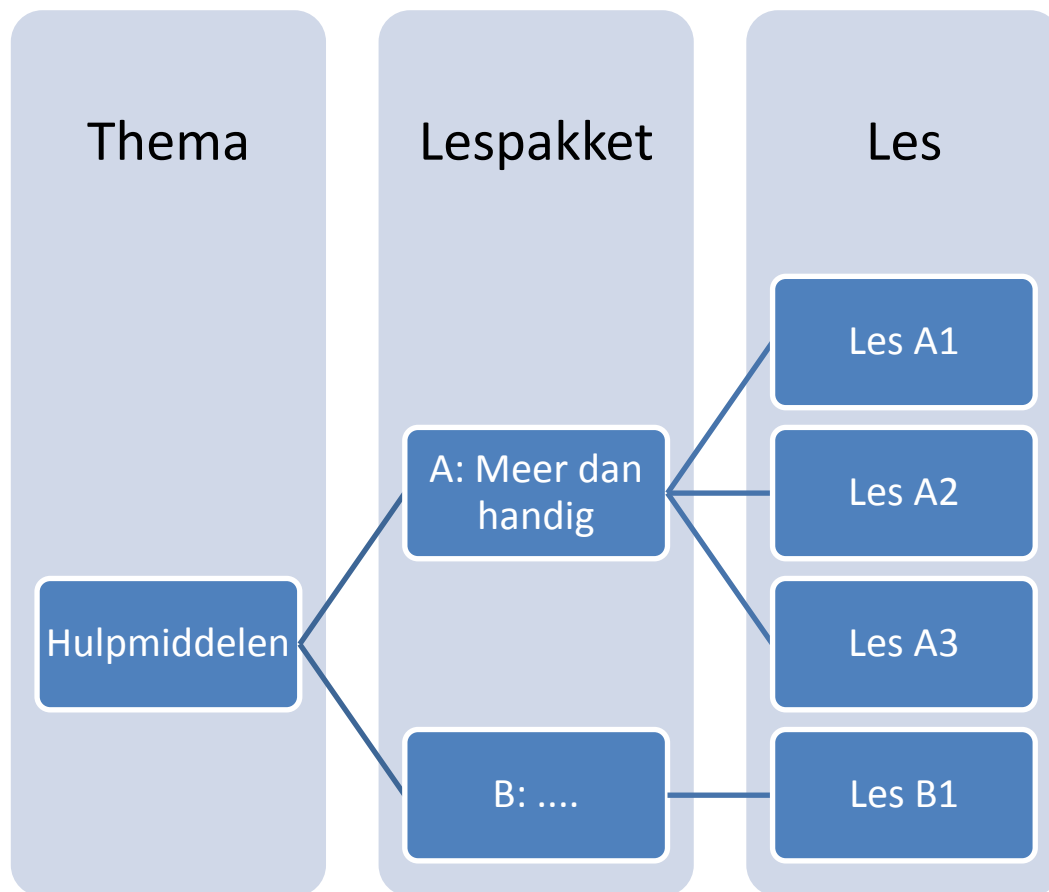
1.2 Thema's, lespakketten, lessen, materialen

Disability Studies houdt zich bezig met thema's die te maken hebben met disability. De thema's belichten ieder een ander aspect van het brede vakgebied disability studies.

Op de DSiN-website bieden we bij elk van de thema's materiaal aan. Soms is dit materiaal al uitgewerkt in de vorm van een les of lespakket, soms nog niet. Binnen een thema kunnen meerdere lessen of lespakketten vallen. Zo bevat het thema 'Hulpmiddelen, de visibiliteit ervan en inclusie' het lespakket 'Meer dan handig'. Dit lespakket bestaat op haar beurt uit drie afzonderlijke lessen:

1. Hulpmiddelen en mechanismen van in- en uitsluiting;
2. Hulpmiddelen en de relatie met de 'ander';
3. Hulpmiddelen en ervaringskennis.

Schematisch weergegeven:

Schema 1: Thema-lespakket-les

Deze lessen of lespakketten alsmede ander materiaal, zoals een prezi, kunnen ontwikkeld zijn door medewerkers van DSiN of door derden.

Het thema 'Universal Design for Learning' bevat een les (met behulp van een prezi) over UDL gemaakt door Sofie Sergeant (DSiN). Maar ook vind je hier een verwijzing naar een cursus ontwikkeld door het Belgische Steunpunt Inclusief Hoger Onderwijs (SIHO). En een prezi gemaakt over UDL gemaakt door Pieter Feys.

1.3 Over de bomen

Elk thema heeft een boom als introbeeld. We kozen voor bomen omdat bomen een geschiedenis hebben. Ze groeien, ontwikkelen, vertakken en reageren op de omgeving. Dat doen ook onze thema's.

Elk thema heeft een eigen soort boom toegewezen gekregen. De boomkeuze is vooral via associaties tot stand gekomen. Met behulp van een sleutelbegrip, kernwoord of kernzin proberen we in de tabel hieronder alvast iets van die associaties inzichtelijk te maken. In de inroteksten bij de thema's is dit nog iets uitgebreider beschreven.

Thema	Boom	Sleutelbegrip
Arts-based Research / Creatieve onderzoeksmethoden	Papierberk	Optekenen
Autisme	Zomereik	Breed spectrum. De zomereik is één van de vele soorten eiken.
Communicatie en zintuigen	Eucalyptus	Meerdere zintuigen aanspreken
De bionische mens – mens en technologie	Douglasspar (Pseudotsuga menziesii)	Pseudo
DS & Cultural Analysis	Italiaanse cypres	Cultuur
Diversiteitsbeleid, arbeid en inclusie	Olijfboom	Rijkdom
Hulpmiddelen, de visibiliteit ervan en inclusie	Knotwilg	Ingrijpen van de mens
Participatieve onderzoeksmethoden	Spar (kerstboom)	Samenwerking
Quality of Life – Family Quality of Life	Ceder	Geworteld zijn, ondersteuning krijgen
Quality of Life – Quality of Dying	Appelboom	Levenscyclus (cirkel van het leven)
Universal Design for Learning	Baobab (apenbroodboom)	Ondersteboven, iets op zijn kop zetten

Tabel 1: Boom-thema associaties

Het is de bedoeling dat – op termijn – een groot gemengd loofbos ontstaat waarbinnen de diverse thema's binnen disability studies een plaats krijgen.

Er zijn al lespakketten ontwikkeld rondom diverse thema's. In de loop van de tijd zullen daar andere thema's bijkomen.

1.4 Ontwikkeling van de lespakketten: organische groei en samenwerking

Het ontstaan van de lespakketten en de selectie van de thema's is organisch gegroeid. Op vraag van docenten, collega's, actualiteitsvragen, pop-up-projecten... werken wij materiaal uit en gaan we op zoek naar inspiratie en zinvolle inhoud.

DSiN vindt het belangrijk om producten te ontwikkelen waar mensen met en zonder beperking graag mee willen werken. Het ontwikkelen van de lespakketten doen we niet alleen. We werken hierbij samen met mensen die vanuit hun eigen achtergrond, kennis en ervaring willen meedenken bij één of meerdere thema's.

In de presentatie 'For every tree a bunch of people' geven we een overzicht van alle mensen die zich bereid hebben verklaard vanuit hun expertise mee te werken aan het onderwijsdeel van onze DSiN-site.

1.4.1 Inbreng van mensen met een beperking

Als het gaat om mensen met een beperking is één van de principes van DSiN "Niets over ons, zonder ons". Dit houdt in dat de lespakketten niet (alleen) over een bepaalde disability of disability-gerelateerd thema gaan, maar nadrukkelijk met de mensen die met dat onderwerp te maken hebben in hun dagelijkse leven samen worden ontwikkeld.

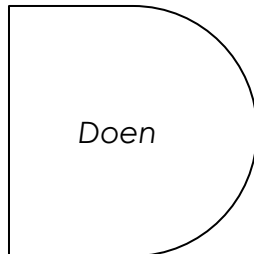
Enkele voorbeelden:

- Het materiaal bij het thema 'Opleiding, arbeid en inclusie' is ontwikkeld in samenwerking met Kurt Vanhauwaert, medewerker van Platform-K en theatermaker, met een fysieke beperking;
- Het lespakket 'Casperger's magazine' is gemaakt samen met Casper, een jongen met een autismespectrumstoornis, en zijn moeder;
- Het lespakket 'Meer dan handig' is mede gecreëerd door psycholoog en onderzoeker Sander Hilberink, met een fysieke beperking;
- Jacqueline Kool, kennismanager en mede-oprichtster van DSiN, collega met een fysieke beperking, bepaalt mee de keuzes in de thema's en in het bronmateriaal, en zij zoekt mee in de versterking van ons netwerk van experts.

We zijn ons ervan bewust dat mensen met een fysieke beperking in de startfase van het ontwikkelen van de thema's en lespakketten relatief sterk vertegenwoordigd waren, terwijl mensen met een GGZ-achtergrond of een verstandelijke beperking nog niet of nauwelijks betrokken zijn. Hier hopen we verandering in te brengen.

1.4.2 Meedenken?

Alle lessen, lespakketten en thema's behoeven nog kritische blik, aanvulling en/of wijziging. Wil je ook meedenken? Wij stellen je inbreng op prijs.

Mail je opmerkingen en aanvullingen naar Sofie Sergeant:
sofie.sergeant@disabilitystudies.nl

1.5 Opbouw van deze handleiding

Deze handleiding bestaat uit de volgende onderdelen:

- achterliggende uitgangspunten en methoden op basis waarvan de lespakketten ontwikkeld zijn (hoofdstuk 2);
- toepassing van een lespakket in het onderwijs (hoofdstuk 3);
- tools, checklists en 'How-to'-handleidingen (hoofdstuk 4).

2. Achterliggende uitgangspunten en methoden

Alle thema's en lessen worden ontwikkeld op basis van de methode 'Universal Design for Learning' (UDL). Het belangrijkste idee achter UDL is dat ieder mens uniek is. UDL houdt rekening met diversiteit, met verschillen tussen mensen. Zodat iedereen aan de les kan meedoen. In wat moeilijkere woorden: het draagt bij aan de inclusie en participatie van mensen met en zonder beperking in het onderwijs. In paragraaf 2.1 wordt verder ingegaan op UDL.

Ook bij Disability Studies zijn diversiteit, rekening houden met de verschillen tussen mensen en bevorderen van participatie en inclusie van mensen met een beperking (net als degenen zonder beperking) belangrijke uitgangspunten. Diversiteit, inclusie en participatie vormen dan ook de pijlers onder de meeste lespakketten. Meer daarover in paragraaf 2.2.

Het ontwikkelproces zelf kan worden omschreven als een vorm van participatieve onderwijs- of kennisontwikkeling. Er is samengewerkt met een groep van experts, zowel experts op basis van wetenschappelijke of professionele kennis als experts op basis van ervaringskennis ('experts by experience'). In paragraaf 2.3 staan we iets uitgebreider stil bij participatieve onderwijsontwikkeling.

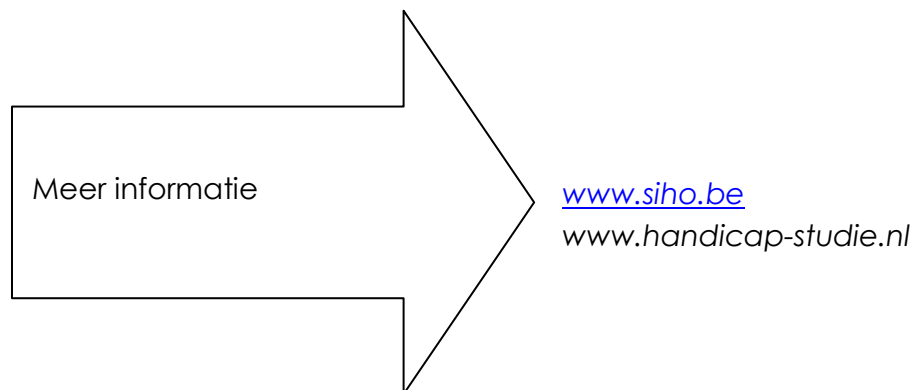
2.1 Universal Design for Learning

De gemiddelde student bestaat niet. De gemiddelde docent ook niet. Studenten en docenten variëren in de manier waarop ze omgaan met leermateriaal en tonen wat ze kunnen, kennen en weten. Hoe ontwerp je het onderwijs zodanig dat je tegemoet komt aan deze diversiteit?

Universal Design for Learning (UDL) is een manier om onderwijs te ontwerpen die rekening houdt met de verschillen tussen mensen. Het is gebaseerd op het principe van 'Universal Design' (UD). Universal Design is een term die ontstond in de architectuur. Het betekent dat gebouwen zo ontworpen moeten worden zodat een zo divers mogelijke groep hier tegelijk gebruik van kan maken. Dit wil zeggen het toegankelijk maken van gebouwen in de breedst mogelijke zin.

Universal Design houdt in dat je bij het ontwerpen rekening houdt met alle gebruikers. Universal Design for Learning past deze filosofie toe in de onderwijscontext. UDL laat studenten toe om flexibel met het leermateriaal om te gaan, verschillende wegen te kiezen en informatie te representeren op verschillende manieren. UDL heeft als doel een curriculum met leerkansen te creëren voor alle studenten, want variatie is de norm. UDL is een manier om barrières in het leerproces weg te werken en een flexibele en inclusieve onderwijscontext te creëren.

Universal Design for Instruction (UDI) is een praktische variant op Universal Design for Learning. Waar UDL zich richt op alle aspecten van onderwijs, houdt UDI zich alleen bezig met onderdelen waar docenten directe invloed hebben: het (her)ontwerpen en uitvoeren van onderwijs. UDI geeft docenten aanwijzingen hoe zij onderwijs kunnen geven dat geschikt is voor studenten met verschillende talenten, belemmeringen en leerbehoeften, terwijl er zo min mogelijk uitzonderingen nodig zijn.

Op de website van het Belgische Steunpunt Inclusief Hoger Onderwijs (SIHO) vind je uitgebreide informatie over UDL, inclusief een online cursus over UDL. De online cursus vind je hier: http://siho.pxl.be/online_module/deel1/index.html

Het Nederlandse Expertisecentrum Handicap + Studie (www.handicap-studie.nl) besteedt onder het menu "Flexibele leerroutes aanbieden" aandacht aan UDL (http://www.handicap-studie.nl/1_87_Universal_Design_for_Learning.aspx).

Het DSiN-thema over Universal Design for Learning bevat diverse materialen over UDL alsmede verwijzingen naar informatie elders, zoals bij SIHO en Handicap + Studie.

Thema

➔ *Universal Design for Learning*

2.2 Diversiteit, inclusie en participatie

DSiN wil aantoonbaar bijdragen aan een inclusieve samenleving waarin iedereen zich vanzelfsprekend welkom weet. In een inclusieve samenleving kan iedereen, met of zonder beperking, op zijn eigen wijze participeren en worden de talenten, kwaliteiten en (ervarings)kennis van alle mensen zo goed mogelijk benut.

In een inclusieve samenleving, en dus ook in inclusief onderwijs als onderdeel van die samenleving, is het uitgangspunt dat iedereen verschillend is en dat diversiteit meerwaarde biedt voor de school en de samenleving. In inclusief onderwijs krijgen mensen de kans om zich op hun eigen manier, in hun eigen tempo en volgorde te ontwikkelen. Studenten leren van diversiteit en van elkaars sterke kanten en kwetsbaarheden. De cultuur in de les en binnen de school of het opleidingsinstituut als geheel is een open cultuur: een cultuur waarin mensen bewust van elkaar leren en waarin ze open kunnen zijn over hun kwetsbaarheden en beperkingen. Een cultuur waarin docenten (en anderen) het durven te bespreken als ze niet (meer) weten wat ze moeten doen (open zijn over handelingsverlegenheid).

Als we mensen met een beperking waarderen als mensen met wie het goed leven en werken is... dan wordt de slogan 'diversiteit betekent rijkdom' meer dan een slogan. Als we de talenten van mensen met een beperking samen met hen kunnen ontdekken en kunnen laten ontwikkelen in een goede context, dan is dit een verrijking voor alle partijen.

Vandaar dat 'diversiteit, inclusie en participatie' de kern van elk thema of lespakket vormt.

Thema's

- *Opleiding, arbeid en inclusie*
- *De bionische mens*
- *Autisme*

Bijvoorbeeld het thema 'Opleiding, arbeid en inclusie' gaat in op diversiteit, inclusie en participatie binnen de arbeidscontext.

Bij het thema 'De bionische mens' wordt de vraag gesteld wat 'mens-zijn' nu eigenlijk inhoudt. Wat is normaal en wanneer is iets dat niet (meer)? Het thema diversiteit komt hierbij ook op ons pad.

In het thema 'Autisme' gaat het over het creëren van een context die rekening houdt met mensen met autisme. Autisme kan zich op veel verschillende manieren uiten.

Er wordt gesteld dat omgevingen, zoals een lesomgeving of een werkomgeving, die in staat zijn om rekening te houden met mensen met autisme en in te spelen op hun uiteenlopende (leer-, zorg-, ondersteunings-, werk-)behoeften naar verwachting ook een passende participatie en inclusie van mensen met andere beperkingen kunnen bieden. Autisme kan zo ingezet worden als graadmeter voor inclusiviteit en participatie.

2.3 Participatieve onderwijsontwikkeling

Participatie van mensen met een beperking/ervaringsdeskundigen bij onderwijsontwikkeling heeft betrekking op de ruimte voor en mogelijkheden van mensen met een beperking om betrokken te zijn bij de ontwikkeling van het onderwijs, de besluitvorming te beïnvloeden en betrokken te zijn bij de planning, het beleid of de inrichting van het (onderwijs)proces. Dat wil zeggen dat de persoon met een beperking aan de regie-kant zit, aan de kant waarin aan het onderwijs *vorm wordt gegeven*. Dat is niet hetzelfde als wat vaak verstaan wordt onder onderwijsparticipatie: iemand met een beperking die *deelneemt* aan onderwijs dat door anderen, meestal mensen zonder beperking, is bedacht, ontwikkeld en vormgegeven.

Bij dit laatste, het mogelijk maken van de deelname aan het onderwijs (als leerling) komt een methode als Universal Design for Learning van pas. Naast allerlei andere methoden die de deelname van leerlingen aan onderwijs kunnen vergroten en inclusie kunnen bevorderen. Denk ook aan anti-pest-methoden.

Met participatieve onderwijsontwikkeling bedoelen we hier dat mensen met een beperking worden betrokken bij het onderwijs op alle niveaus en in alle fasen van het onderwijsproces. Dit kan gaan om het uitvoeren van onderwijs (uitvoeringsfase), denk bijvoorbeeld aan een docent met een beperking. Maar ook bij de ontwerp-, ontwikkel- en planfasen, bij implementatie- en veranderprocessen en bij onderwijsevaluatie kunnen mensen met een beperking worden betrokken.

De lespakketten van DSiN worden zoveel mogelijk met mensen met een beperking ontwikkeld en niet alleen over en voor hen. Dit gebeurt niet omdat het moet of 'goed staat'. Omdat het nu eenmaal zo hoort. Want dan zou er sprake zijn van window-dressing.

Mensen met een beperking worden betrokken omdat er sprake is van 3 B's: Belangen, Betrokkenheid en Beleving. Mensen met een beperking hebben belangen. Het belang van het volgen van goed onderwijs. Maar juist bij onderwijs op het gebied van Disability Studies ook het belang van het volgen van goed onderwijs. Tweemaal 'goed'. Want goed onderwijs moet goed zijn qua vorm (werkvormen, leermethoden) en qua inhoud (wat wordt er nu eigenlijk verteld in de les?).

Betrokkenheid wil zeggen dat de mensen om wie het gaat, de mensen met een beperking, betrokken zijn bij de ontwikkeling. Van lespakketten, van een les, van een onderdeel van de les. Maar ook bij de leerdoelen van die les, de plek die bepaalde leerdoelen of kennis inneemt binnen een vak, of een vak in een curriculum. Wat zijn de dingen die studenten moeten leren? Waar moet het over gaan? Als mensen met een beperking daar een stem in krijgen, hebben ze inspraak bij het bepalen van welke kennis relevant is. Wat er toe doet. Welke prioriteiten er gesteld moeten worden. Dit zou je agenda-setting kunnen noemen.

Beleving, tenslotte, gaat over hoe een les beleefd wordt. Dit gaat onder meer over herkenbaarheid. Sluit datgene wat vertelt of gedaan wordt in de les aan bij de beleving van mensen met een beperking? Herkennen ze zich in wat er verteld wordt als het gaat over hun aandoening, een hulpmiddel die ze zelf gebruiken, of in de onderwerpen die voor het voetlicht gebracht worden? Als dat zo is, dan is er echt (mede) vanuit het perspectief van iemand met een beperking gedacht.

3. Toepassing van een lespakket in het onderwijs

In dit hoofdstuk staan we stil bij het toepassen van een door ons ontwikkeld lespakket in het onderwijs. Achtereenvolgens gaan we in op:

- Houding van de docent (§ 3.1);
- Voorbereiding door de docent (§ 3.2);
- Samenwerken met een ervaringsdeskundige (§ 3.3);
- Werken met het bestaande lespakket (§ 3.4);
- Aanpassen van het lespakket (§ 3.5);
- Je eigen lespakket ontwerpen (§ 3.6);
- Evaluatie van het lespakket (§ 3.7).

3.1 Houding van de docent

Hoe je staat ten opzichte van het lespakket of het publiek heeft uiteraard effect op het resultaat van de les. Belangrijk: heb er zelf zin in!

Veel vraagstukken op het gebied van disability studies zijn terug te leiden naar filosofische en ethische vragen over de mens en het menselijke handelen. Wat maakt een mens tot mens? Wat noemen we normaal, wat niet en waarom niet?

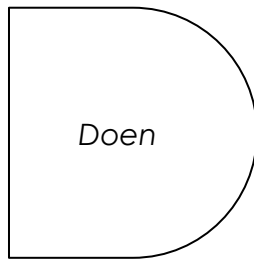
Elk thema en elk vraagstuk kun je vanuit verschillende perspectieven bekijken. Dit vraagt om een open geest, om open te staan voor het perspectief van de ander.

Het toepassen van een lespakket vraagt van de docent een reflectieve houding en een activerende en motiverende onderwijsstijl. Als docent kan je je studenten meer bewust maken van hun (impliciete) overtuigingen, de woorden of concepten die ze gebruiken en hun houding ten opzichte van mensen met een beperking. Als docent moet je daarom vragen durven stellen aan jezelf en je studenten over heersende opvattingen en 'normale' manieren van handelen.

3.2 Voorbereiding door de docent

Benodigde voorkennis

Om te kunnen werken met de thema's en lespakketten is geen voorkennis vereist. Wel raden we je aan van tevoren goed de handleiding te lezen. Mochten er daarna nog vragen zijn kun je contact met ons opnemen.

Vragen? Mail naar Sofie Sergeant:
socie.sergeant@disabilitystudies.nl

Materialen

Bedenk welke materialen jij of je studenten nodig gaan hebben. Controleer of die op de locatie aanwezig zijn. Neem ze anders zelf mee en/of laat studenten weten wat ze mee moeten nemen.

Welke materialen krijgen studenten op voorhand, tijdens en na de les?

Laat studenten weten of de presentatie en andere materialen op internet te vinden zijn en zo ja, waar. Het eerste wat studenten meestal willen weten is "Waar kan ik de presentatie downloaden?".

Maak handouts van je presentatie. Kies bij voorkeur de variant met notitieruimte naast de dia's.

Wifi en andere digitale zaken

Indien van toepassing:

Controleer of er wifi op de locatie aanwezig is. Voor jezelf, als je dit nodig hebt in je les. En voor je studenten. Bedenk dat tegenwoordig mensen graag online willen zijn. Zorg dat een gast-login op wifi mogelijk is. Hang de username en het wachtwoord voor wifi op een duidelijk zichtbare plek op, of zet het op je beginslide. Op sommige locaties moet een gast-login van te voren worden aangevraagd bij de afdeling ICT.

Ondanks dat je wifi geregeld hebt (van te voren aangevraagd, je weet het wachtwoord) is onze tip: vertrouw er niet blindelings op dat het werkt! Als je gebruik maakt van bijv. YouTube-videos, zorg dan dat je die ook offline beschikbaar hebt en gewoon vanaf je laptop kunt afspelen! Je bent waarschijnlijk zelf ook wel eens bij een presentatie geweest waarbij het afspelen van het filmpje niet lukte ("thuis deed 'ie het wel..."). Zorg dat jou dit niet overkomt, door offline alternatieven te hebben.

Het is altijd verstandig je eigen laptop mee te brengen als je een digitale presentatie hebt. Denk ook aan de benodigde kabeltjes voor de aansluiting op de beamer! Meestal is dit op de locatie aanwezig, maar het kan geen kwaad zelf een verbindingkabel mee te brengen. En weet je zeker dat de locatie een beamer heeft en dat je die mag gebruiken?

Tijdsplanning en structuur

Maak een openingsslide (in powerpoint, prezi, gewoon met een krijtje op het bord of hoe dan ook) die de structuur van de les weergeeft. Meestal is dit een globale tijdsindeling. Een kort overzicht van de inhoud die je gaat bespreken kan ook. Zorg dat dat deze 'agenda' gedurende de hele les zichtbaar blijft. Dit biedt studenten en ook jezelf houvast: waar zitten we in de les? Loop ik nog op schema? Geef aan wanneer de pauze(s) is/zijn!

Huishoudelijke mededelingen

Maak een slide met de huishoudelijke mededelingen (als je gebruik maakt van Powerpoint of Prezi). Anders vergeet je dit misschien te zeggen. Denk aan zaken als 'niet roken/roken kan daar en daar' en 'mobiele telefoons uit'.

Jezelf voorstellen/kennismaken

Bedenk hoe je jezelf wilt voorstellen aan de groep. Bedenk of en hoe je de deelnemers zich wil laten voorstellen aan elkaar. In een meer traditionele les is 'jezelf voorstellen' ook iets wat je aan het begin doet. Dan weten mensen wie ze voor zich hebben.

Bereikbaarheid docent

Laat je studenten weten of, hoe en wanneer je bereikbaar bent voor vragen en advies. Kunnen studenten je mailen? Zo ja, geef dan je emailadres. Tip: zet je contactgegevens in een slide.

3.3 Samenwerken met een ervaringsdeskundige

Je kunt een onderdeel van je les (of de hele les) laten verzorgen door een ervaringsdeskundige (ED). Wat vaak voorkomt is dat een ervaringsdeskundige wordt gevraagd om zijn of haar persoonlijke verhaal te vertellen. Een onderdeel van de voorbereiding is dan om vooraf contact te leggen met degene die in je les komt. Zo kun je doelen en verwachtingen op elkaar afstemmen.

Overigens zijn er veel meer manieren waarop je gebruik kunt maken van de (ervarings)kennis van ervaringsdeskundigen dan alleen door iemand zijn verhaal te laten vertellen. Je kunt bijvoorbeeld een les of meerdere lessen samen met een ED-er verzorgen, waarbij de ED-er meer kan en mag dan alleen over zichzelf praten.

Wanneer je van plan bent zelf je les(pakket) te ontwerpen, kun je ook hier ervaringsdeskundigen bij betrekken.

Ervaringsdeskundigen kunnen bijvoorbeeld:

- bewaken dat het perspectief van de persoon met een beperking voldoende aan bod komt in de les en voldoende is terug te vinden in het lespakket;
- meedenken en adviseren over de onderwerpkeuze, over de uitwerking van een lesonderwerp binnen een groter thema of voorstellen doen voor relevante thema's op het gebied van disability studies;
- meedenken en adviseren over leerdoelen. Wat wil je bereiken met je les?
- etc.

Tip: Neem, indien van toepassing, contact op met de relevante patiënten-/cliënten-/belangenorganisatie(s). Daar is vaak veel kennis aanwezig. Zeker de wat grotere organisaties hebben meestal materiaal beschikbaar dat in een les gebruikt kan worden. Ook beschikken zij vaak over de contactgegevens van

ervaringsdeskundigen die je zou kunnen benaderen (als adviseur, als co-trainer/docent, als verteller van een ervaringsverhaal etc.).

Wanneer je besluit om (een) ervaringsdeskundige(n) in te zetten, zorg dan dat deze inzet goed gefaciliteerd wordt. Denk daarbij niet alleen aan voor de hand liggende zaken, zoals rolstoeltoegankelijkheid en een reiskostenvergoeding. Faciliteren van de inzet van ervaringsdeskundigheid gaat ook over het vergoeden van tijd (budget vrijmaken!). De tijd dat ervaringsdeskundigen voor een bosje bloemen hun ziel en zaligheid bloot gaven ligt gelukkig achter ons.

3.4 Werken met het bestaande lespakket

Binnen elk thema bieden we verschillende materialen aan. Sommige van die materialen zijn al helemaal uitgewerkt tot een kant-en-klaar lespakket, andere nog niet. Het makkelijkst is om een les te verzorgen met behulp van één van de kant-en-klaare lespakketten, zoals die op de DSiN-website te vinden zijn.

In de themahandleiding vind je achtergrondinformatie bij een lespakket. Hier staan de leerdoelen beschreven, evenals de werkvormen, te gebruiken materialen en opdrachten voor studenten.

Behalve de materialen die horen bij een les, hebben we binnen een thema nog meer materiaal verzameld. Soms spreken de materialen voor zich, soms is wat meer toelichting nodig. Dit vind je dan eveneens in de handleiding.

3.5 Aanpassen van het lespakket

Je kunt het lespakket ook aanpassen aan je stijl en eigen lessituatie. Denk aan het inbrengen van persoonlijke voorbeelden, het aanpassen van de werkvormen en het toevoegen of weglaten van materiaal. Zoeken op internet kan materiaal opleveren dat goed bruikbaar is binnen het thema van de les.

3.6 Je eigen lespakket ontwerpen

Wil je zelf je eigen lespakket ontwerpen? Je kunt natuurlijk ook helemaal je eigen les ontwerpen over een onderwerp op het gebied van disability studies en gebaseerd op UDL. Je bepaalt zelf waar de les over gaat, wat de leerdoelen zijn en hoe de les eruit ziet. Materiaalkeuze, werkvormen en invalshoek kunt je helemaal aanpassen aan je eigen ideeën. Laat je hierbij inspireren door de principes van Universal Design for Learning.

We hopen dat het door ons verzamelde materiaal binnen de diverse thema's een inspiratiebron en ingang vormt. Zelf zoeken op internet, bijvoorbeeld bij TED-Talks, kan natuurlijk ook.

Als je een leuk lespakket hebt samengesteld over een disability studies onderwerp hopen we dat je dit met ons en anderen wilt delen.

Hieronder staan wat tips voor het ontwerpen van je eigen lespakket.

3.6.1 Onderwerp

Waar gaat het over?

Wat is het onderwerp van je les?

Je kunt een onderwerp kiezen dat past binnen één van de disability studies thema's die we op de DSiN-website hebben neergezet, zoals Hulpmiddelen, Autisme of Opleiding, arbeid en inclusie. Je kunt ook zelf een nieuw thema toevoegen en daarbinnen een les ontwerpen.

3.6.2 Leerdoelen

Wat leer ik hiervan?

Waar word ik beter in?

Een belangrijk onderdeel van een lespakket zijn de leerdoelen. Leerdoelen zijn gericht op het verwerven van kennis, vaardigheid, attitude, inzicht en lerend vermogen. Lerend vermogen wil zeggen dat mensen zich door de context, methodiek of docent uitgedaagd weten om verder te leren, nieuwsgierig worden, zichzelf meer in een onderwerp willen gaan verdiepen of meer erover gaan opzoeken. Als docent kun je hierbij helpen. Je kunt iemand leren te leren.

Het helpt zowel de studenten als jezelf als je de leerdoelen duidelijk hebt beschreven. Dit brengt focus in de les.

Leerdoelen schrijf je in tegenwoordige tijd. Maak de leerdoelen zo concreet mogelijk. Vermijd hulpwerkwoorden (zoals worden, zouden, hebben, zijn) en schrijf zo actief mogelijk. Dit verplicht je ook tot actieve werkvormen en dit helpt je achteraf bij het creëren van evaluatiesystemen.

3.6.3 Planning en structuur

Wanneer moet iets klaar zijn?

Hoeveel tijd heb ik voor...?

Hoe lang duurt dit onderdeel?

Wanneer heb ik pauze?

Bied voldoende structuur, houvast en overzicht aan je studenten. Studenten zijn enorm geholpen met een les die een logische opbouw heeft, een les die ze qua opbouw goed kunnen volgen.

Planning

Het is prettig om aan het begin van de les te starten met een tijdsplanning en/of een andere structuraanduider. Een kort schematisch overzicht van de inhoud of van wat je gaat doen die les, biedt studenten houvast.

3.6.4 Werkvormen

Werk ik alleen of samen aan een taak?

Moet ik me aan een bepaalde werkvorm of werkwijze houden?

De gekozen werkvormen vloeien voort uit de leerdoelen. Pas de werkvormen aan op de doelgroep (achtergrond, voorkennis etc.), de beschikbare tijd en de mogelijkheden van de locatie.

Laat je voor een divers aanbod aan werkvormen inspireren door de principes van UDL. Zie paragraaf 2.1 voor meer informatie over UDL.

Onderzoek bij de keuze van je methodieken of verschillende zintuigen (mogelijks gecombineerd) worden aangesproken:

- Visueel (zien)
- Auditief (horen)
- Kinestetisch (voelen)
- Olfactorisch (ruiken)
- Gustatief (smaken)

Kies werkvormen die passen bij jou, je publiek, de locatie en je leerdoelen. Als je onzeker bent over de inhoud, over je publiek en over je lesgeverkwaliteiten, dan ga je niet beginnen met een rollenspel. Als je ernstig wil binnenkomen in een groep die je nog moet overtuigen van je inhoud, ga je niet beginnen met een mop, of met een bewegingsopdracht. Als je lesgeeft in een auditorium voor 400 studenten dan wordt het even nadenken hoe/of je het discussiemoment na de les gaat organiseren...

Bij elke werkvorm die je beschrijft zal je ook moeten beschrijven welk materiaal de docent (jij zelf, of iemand anders die met jouw lespakket gaat werken) en de studenten mee moeten brengen.

Voorbeelden van werkvormen zijn:

- een (traditionele) lezing
- een lezing
- een workshop
- iets actiefs doen, zoals met een groep samen een wandeling maken
- iets als yoga of mindfulness
- een gespreksgroep
- een debat
- een paneldiscussie
- een tentoonstelling bezoeken
- een circuit met oefeningen.

Deze lijst is zeker niet volledig. Je kunt ook een combinatie van werkvormen kiezen.

Een voorbeeldje: Je bent een ervaren docent. Je voelt je vertrouwd met je opdracht. Je krijgt een nieuwe groep jonge studenten binnen die elkaar niet kennen. Je wil graag het eerste lesuur een kennismakingsmoment inbouwen die tegelijk het ijs breekt. Dat kan bij voorbeeld met een 'speed dating' waarbij studenten telkens 1 minuut tijd krijgen om kennis te maken met de ander en dan telkens doorschuiven.

3.6.5 Materialen

Welk materiaal heb ik nodig bij deze les of taak?

Welke materialen moet of mag ik gebruiken bij deze opdracht?

Het kan inspirerend zijn voor je studenten (en voor jezelf!) om je les(pakket) samen te stellen uit verschillende materialen.

Voorbeelden van materialen zijn:

- Tekst: wetenschappelijk artikel, krantenartikel, voorleesverhaal;
- Beeld: afbeeldingen op internet, foto's, Ansichtkaarten
- Film/video: YouTube-filmpjes, DVD's, TV-uitzendingen;
- Muziek: partituur, muziekCD
- Combinaties: stripverhaal, tentoonstelling

Vraag jezelf af:

Welke materialen zijn online beschikbaar?

Welke materialen krijgen de studenten op voorhand, welke tijdens en welke na de les?

Als je gebruik maakt van bestaand materiaal, bijvoorbeeld afkomstig van internet, vraag je dan ook af hoe het zit met eventuele auteursrechten. Mag je dit plaatje of die tekst wel zomaar gebruiken, downloaden of verspreiden?

3.6.6 Voortgang, tussenproduct, eindproduct

Wat moet ik op het eind van de les(reeks) af hebben, inleveren of laten zien in de praktijk?

Hoe weet ik of ik doe wat de bedoeling is?

Hoe weet ik of ik genoeg doe?

Hoe kan ik dat zelf bijhouden?

Meerdere lessen samen vormen een lesreeks. Lesreeksen, bijvoorbeeld in de vorm van een vak, worden vaak afgesloten met een toets of eindproduct. Vooral bij vakken of modules kan het bewaken van de voortgang en het inleveren van tussenproducten een rol gaan spelen.

3.6.7 Toetsing of beoordeling

Kan ik vragen over de lesstof verwachten?

Word ik ergens op beoordeeld?

Welke criteria of normen worden gehanteerd bij de beoordeling?

Wanneer heb ik een voldoende?

Zijn er meerdere beoordelaars?

Zo ja, wie beoordeelt wat?

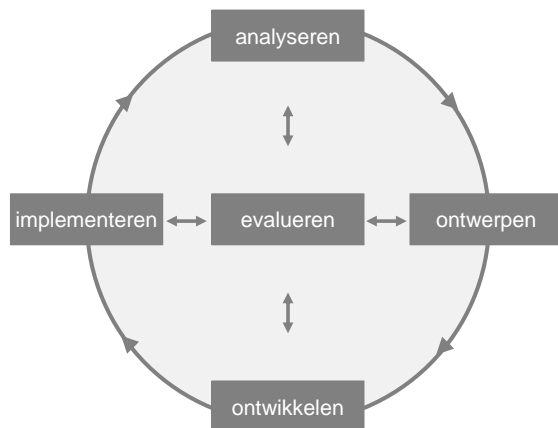
Ook wanneer je slechts een enkele les verzorgt over een DS-onderwerp wil je misschien op het eind van de les, of kort daarna, toetsen of de leerdoelen behaald zijn. Studenten willen ook graag weten of een les meetelt bij tentamens ("Kan ik vragen over de lesstof verwachten?"). Bijvoorbeeld wanneer een lespakket of thema's onderdeel vormt van een groter vak.

3.6.8 Evaluatie van een lespakket

Het ontwikkelen van een les of lespakket is vaak een cyclisch proces. De fasen van 1) signaleren en analyseren (van een behoefte of probleem), 2) plannen en ontwerpen (eerste idee, criteria formuleren), 3) ontwikkelen en 4) toepassen of implementeren in de praktijk wisselen elkaar hierbij af. Praktijkervaringen kunnen weer leiden tot aanpassingen aan een les. Gedurende het gehele ontwikkelproces wordt datgene wat er gemaakt is beoordeeld op o.a. kwaliteit en toepasbaarheid.

Anders gezegd: eigenlijk ben je continu aan het evalueren, beoordelen, wat je aan het doen bent.

Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Afbeelding: ADDIE model

Bron: <http://cursuscurriculumontwerp.slo.nl/kennisbank/Evalueren.docx/>

Dit ontwerpmodel wordt het ADDIE-model genoemd. Het ADDIE-model is het veelvuldig gehanteerd model als het gaat om het ontwikkelen van onderwijs.

De afkorting ADDIE staat voor het Engelstalige acroniem:

- Analyse
- Design
- Develop
- Implement
- Evaluate

Hiermee zijn de vijf kernactiviteiten benoemd die nodig zijn om een goed product te ontwikkelen. Bijvoorbeeld een les die leerlingen aanspreekt. Of een actueel vakleerplan

(<http://cursuscurriculumontwerp.slo.nl/kennisbank/ADDIE-aanpak.docx/>).

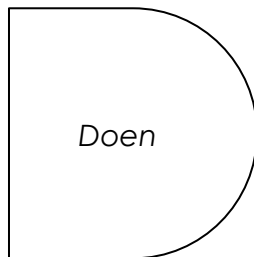
Omdat evalueren een integraal onderdeel vormt van het ontwerpproces, noemen we het hier kort. Als je meer wilt weten, kun je eens googlen op "ADDIE model", voor uitleg en kritiek op dit model.

4. Tools, checklists en 'How-to'-handleidingen

In dit gedeelte vind je diverse tools, checklists en 'How-to' handleidingen, waarvan we denken dat je er als docent iets aan kunt hebben. Of dat echt zo is, hangt mede af van je persoonlijke achtergrond, onderwijservaring en ervaring met het werken met diverse digitale technieken.

Dit onderdeel is 'work in progress'. In de loop van de tijd hopen we meer tools te kunnen toevoegen.

Weet je zelf nog nuttige tools waar andere docenten iets aan kunnen hebben bij het ontwerpen of geven van een les? Laat het ons dan weten!

Doen

Toevoegen nuttige tools of handvatten:

Mail naar sofie.sergeant@disabilitystudies.nl

4.1 Hoe van een prezi een pdf maken?

1. Ga naar <https://prezi.com/>
2. Log in.

LOG IN

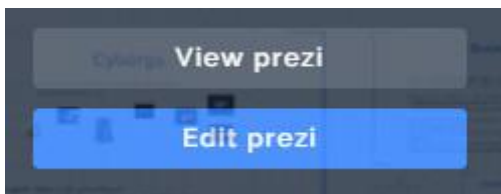
Als je nog geen account hebt, moet je die eerst aanmaken.

New to Prezi? [Sign up](#)

3. Ga naar de betreffende prezi. Als je die niet zelf gemaakt hebt, klik je eerst op 'Make a copy'.

 Make a copy

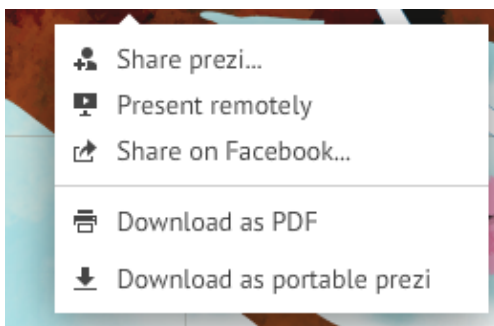
4. Deze kopie kun je bekijken (view) of bewerken (edit).

5. Klik op 'Edit prezi'.
6. Klik bovenaan op dit icoontje ('Share'):

7. Klik op 'Download as PDF'

Referenties

Bauman, Z. (1993). *Postmodern Ethics*. Cambridge: Wiley-Blackwell.

Cardol, M. (2013). *Disability Studies en Participatie: een pleidooi voor diversiteit*. Openbare les, Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.

Hilberink, S.R. & Cardol, M. (2016). *Meer dan Handig: een andere kijk op de rol van hulpmiddelen in het leven van gebruikers*. Lespakket. Lectoraat Disability Studies – Diversiteit in Participatie, Kenniscentrum Zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam.

Hoppe, S., Schippers, A., & Kool, J. (2011). *Disability Studies in Nederland; verbinding in context*. Amersfoort: Disability Studies in Nederland.

Shakespeare, T. (2010). The social model of disability. In: L.J. Davis. (2010). *The Disability Studies Reader*. New York / London: Routledge Taylor & Francis.

Van Tilburg, H. (2014). Wijs met ervaringsverhalen. In: C Platenkamp, R. Houtepen, M.

Schouten, & G. van der Veer. (2014). *Maak er een boek van ...!?!; Leren van patiënten en hun verhalen*. p14-15. Amsterdam: Stichting CCC.

Woittiez, I., Ras, M., & Oudijk, D. (2012). *IQ met beperkingen. De mate van verstandelijke handicap van zorgvragers in kaart gebracht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Websites

<http://cursuscurriculumontwerp.slo.nl/handleiding/>

Geraadpleegd maart 2016

Afbeeldingen

https://pixabay.com/p-157370/?no_redirect